

שאלת גשמים בנינוה (תענית י"ד)

גליון 320

בדרף י"ד ע"ב שלחו ליה בני נינוה לרבי כגון אנן דאפילו בתקופת תמוז בעינן מיטרא היכי נעביד, כיחידים דמינן או כרבים דמינן. כיחידים דמינן ובשומע תפילה או כרבים דמינן ובברכת השנים. שלח להו כיחידים דמיתו ובשומע תפילה. מיתבי וכו' רבי תנא הוא ופליג. מאי הוי עלה וכו' והלכתא בשומע תפילה. לעיל בדרף י' ע"א מבואר דהלכה כרבן גמליאל שבארץ ישראל שואלין מטר מז' במרחשון, ואילו בחו"ל מתחילים ביום השישים לתקופת תשרי. וגם נתבאר לעיל בריש מסכתין ששואלים עד יום הראשון של פסח. אנשי נינוה היו צריכים גשם גם בקיץ, וכמו שפירש"י בד"ה לפי המקומות, כגון נינוה דאפי' בתקופת תמוז בעי מיטרא. ושאלו את רבי האם להזכיר ותן טו"מ בברכת השנים או בשומע תפילה. ומסקנת הגמ' היא כרבי שאין להם להזכיר אלא כיחידים, בש"ת. והיינו דתפילת הגשמים נקבעה בברכת השנים עבור הציבור, אבל יחידים שצריכים גשם בזמנים אחרים יזכירו בש"ת כמו שיכול כל יחיד לבקש כל בקשה בש"ת. ודנה בשו"ת הרא"ש (כלל ד' אות י') כתב לחדש דרבי לא פליג אלא בבני עיר אחת כאן נינוה אבל ארץ שלימה כמו ארץ אשכנז שהיא רחבת ידים מודה רבי דשואלין כל זמן שהם צריכים. וכתב דרבני אשכנז הסכימו אותו אלא דבארץ אשכנז לא רצו לשנות המנהג כי אין עצירת גשמים מצוי שם, והרבה פעמים התבואה מתקלקלת מפני רוב הגשמים. וכשיצא מאשכנז ועבר דרך פרובינצא שמע שבמונפישליר היו מזכירים הגשמים בז' במרחשון וישר מאד בעיניו. והעיר להם שראוי להם להתפלל גם לאחר הפסח כי הם צריכים לגשם גם אז, ולא רצו לשנות המנהג.

והביא שם מדברי הרמב"ם בפיה"מ דבשאר הארצות צריכה להיות השאלה בזמן שהם צריכים לגשמים, דמשמע ששואלין בברכת השנים. ואילו בחיבורו כתב (פ"ב הל' תפילה הט"ז) שמקומות שהם צריכים לגשמים בימות החמה כגון איי הים הרחוקים שואלין את הגשמים בעת שהם צריכים להם בשומע תפילה. וכתב דלפום ריהטא משמע שפיה"מ סותר מה שכתב בחיבורו, דבפיה"מ משמע שבאותה ארץ שצריכים גשם יתפללו לגשם כאילו הוא ז' במרחשון, והיינו בברכת השנים ואילו ביד כתב שאיי הים שואלים בש"ת. ותירץ הרא"ש דבפיה"מ כתב ארצות, דאין נקראין רבים אלא ארץ אחת והם אומרים בברכת השנים אבל בחיבורו כתב כאן איי הים ואינם נקראים ארץ בפני עצמן הילכך כיחידים דמו ואומרים בש"ת. ולכן מסיק הרא"ש דבארץ אשכנז וצרפת שצריכות מטר בין פסח לעצרת יכולים לשאול בברכת השנים, אלא שהיטו את לב הקהל לבלתי קבל ממנו דברי אלקים חיים ולכן חזר בו מלשאול, כדי לא לעשות אגודות אגודות.

ובכס"מ (שם) הביא את דברי הרא"ש בתשובה וכתב ואני בעיני לא נראה לי פירוש חילוק זה שביאר רבינו, דאיי הים למה לא יקרא ארץ. אלא כוונת הרמב"ם שהזמנים שנשנו במשנה לשאלת גשמים אינו אלא בארץ ישראל ובארצות שאוירם כאוירה אבל שאר ארצות שואלים בזמן הצריך להם. ומיהו לא נחית שם לפרש איפה המקום להתפלל בו. ועל זה ביאר ביד החזקה שהמקום לשאול הוא בשומע תפילה וכאנשי נינוה. ומה שהזכיר איי הים הרחוקים לא בא לומר שאינם ארץ אלא לפי שהוא דבר תימה לומר שיש מקומות שהם צריכים גשמים בימות החמה, לזה אמר שזה ימצא באיי הים הרחוקים.

והנה בהא דנפסק דאנשי נינוה כיחידים דמו ובשומע תפילה הקשה הר"ן (דרף ה' לדפי הרי"ף בסוף עמ' א') דבפ"ק דע"ז מבואר שאם היה צריך לפרנסה אומרה בברכת השנים, ולמה כאן צריך לבקש גשם רק בש"ת. ותירץ דשאני מטר שהוא מזיק לרוב בעולם בתקופת תמוז כדכתיב הלא קציר חטים היום אקרא וגו'. מבואר בר"ן דחלוקה שאילת גשם משאלת פרנסה דפרנסה היא לכל יחיד ויחיד אבל גשם הוא לכל העולם, וממילא אין ראוי שיבקשו גשם אפי' שהם צריכים כי לאחרים זה קללה..

והנה בשבט הלוי (ח"א סי' כ"א) נשאל אודות מדינת אורגוואי שנמצאת מתחת לקו המשווה, שלהם חורף כשאצלינו קיץ, מה דינם לגבי בקשת גשם. וכתב השואל שאחרי פסח פשוט שאין לשאול אלא בש"ת כפי שנפסק בשו"ע בסי' קי"ז, ושאלתו היא לגבי ימות הקיץ שלהם, האם צריכים לבקש גשם שהוא קללה להם. והשיב בעל שבט הלוי דמה דפשיטא לשואל דאין לשאול אחר הפסח אלא בשומע תפילה אינו פשוט לו כלל, דהגמ' איירי באנשי נינוה שהם עיר אחת אבל במדינה שלימה שצריכה גשם כתב הרא"ש דשואלת בברכת השנים. ואף דלא קיי"ל כהרא"ש היינו כי למעשה הם ימות הקציר והוי קללה כלפי רוב העולם ולכן אין לשאול בברכת השנים אבל באלה שגרים מתחת לקו המשווה שאצלם ימות הגשמים הם אחר הפסח, הרי הם צריכים גשם בימות הגשמים שלהם, וגשם הוי קללה בימי הקציר שלהם א"כ לא יצאו מדרך העולם, בהא לא דיברו הפוסקים, ואולי מותר שם לשאול בחורף שלהם ולא בימות הקיץ שלהם.

וכתב דלפי"ז מיושבת הסתירה ברמב"ם, דהא דכתב בהל' תפילה ששואלים בשומע תפילה היינו במקומות שצריכים גשם בימות החמה, דהיינו שגם אצלם ימות החמה אלא שהם יוצאי דופן וצריכים גשם, אז הדין הוא דהווי כיחידים ואומרים בשומע תפילה. אבל אם אצלם באמת ימות הגשמים, בזה ודאי צריך לשאול בברכת השנים. ולכן המדינות שבדרום יאמרו ותן טל ומטר בברכת השנים.

אלא דיש לדון שאולי אין לחלק את העולם לשנים, ובחלק העליון שבו נמצאת א"י ועיקר היישוב אם שם הוי ימות הקיץ אין ראוי להתפלל בחלק התחתון לגשם כשזה קללה לאחרים וכדברי הר"ן הנ"ל.

והנה הבית יוסף (סי' קי"ז) הביא את דברי הר"ן שהקשה מהא דמבקשין פרנסה בברכת השנים ותירץ דשאני מטר שהוא מזיק לרוב העולם. וכתב וז"ל ולי נראה דלא דמיא כלל להיאי דע"ז (שמזכיר פרנסה בברכת השנים) דהתם אינו משנה ממטבע הציבור אלא שמוסיף מעין מה ששואלים הציבור הילכך אומרה בברכת השנים אבל הכא שהוא משנה ממטבע הציבור שהרי אינם שואלים מטר ומי ששאלו מחזירין אותו אין בדין שיהיו היחידים משנין מטבע הברכה מפני צורך עצמן וישאלו מטר באותה ברכה עצמה, עכת"ד.

ועפ"י"ז יש לדון במדינות בחלק התחתון, כשהם אומרים אחרת מבני החלק העליון האם זה נקרא ששינו ממטבע הברכה כי רוב היישוב הוא בחלק העליון או שכאן יש לחלק את העולם לשתים ולכל אחד יש את המטבע שלו, כי לשון הב"י היא שמשנה ממטבע הציבור שהרי אינם שואלים מטר, והיחידים שמבקשים משנים ממטבע הברכה מפני צורך עצמן. וא"כ י"ל שעד כמה שבחלק התחתון כל הציבור דורש גשם אז אין זה משנה ממטבע הציבור כי הציבור כאן צריך גשם, ולא איכפת לן שבצפון א"צ גשם. ורק כשכולם באותו חלק של העולם ויש מקום אחד שמתפלל אחרת, הוא נחשב משנה ממטבע הציבור.

וא"כ י"ל שיש נפק"מ בין הטעם של הר"ן לטעם של הב"י דלטעם של הר"ן היות ולאחרים הוי קללה הולכין אחר עיקר ורוב העולם, ולכן בחלק התחתון לא ישנה מהנוסח שאומרים בצפון. אבל לטעם הב"י שהוא משנה ממטבע הציבור יש מקום לומר שעד כמה שהציבור שלו צריך גשם ומתפלל לגשם לא איכפת לן שבחלק העליון לא צריך או לא טוב הגשם.

והנה הטור הביא את דברי הרא"ש שארץ אחת כולה כמו ספרד יכולין לשאול אחר הפסח בברכת השנים. וכתב הדרישה שהב"י הביא שלא נתקבלו דברי הרא"ש, והקשה דא"כ למה הביא הטור את דברי הרא"ש מאחר שלא נתקבלו דבריו. וע"פ הנ"ל אפשר לומר שתהיה נפק"מ למעשה במדינות שבדרום, ששם אין זה שינוי ממטבע הציבור ובאמת יבקשו גשם בקיץ. ורק המקומות בצפון שצריכים גשם יגררו אחר רוב המקומות שאינם צריכים, שלא ישנו ממטבע הציבור.

ולמעשה נהגו לבקש גשם בברכת השנים מחודש דצמבר עד פסח, ובקיץ כשצריך מבקשים בשומע תפילה. אלא דהעיר בתשובות והנהגות (ח"ג סי' מ"ב) שלפי הרמב"ם בפיה"מ שכתב דבשאר הארצות צריכה להיות השאלה בזמן שהם צריכים לגשמים, הרי שחייבים לשאול מדינא ולכן חובה להזכיר בשומע תפילה שאז יוצאים בדיעבד ולא רק שאפשר לבקש. וכתב שכן נהג הגר"ח שכשהיה צריך גשם, דקדק מאד לומר ותן טל ומטר בשומע תפילה לצאת לפי הרמב"ם.